

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKİYALIK HAREKETLERİ: MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

Göknur AKÇADAĞ*

ÖZET: Osmanlı İmparatorluğu'nda 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan ve yüzyılın sonunda giderek artan siyasi, iktisadi ve sosyal huzursuzluklar, eşkıyalık olayları şeklinde de kendisini göstermişti. Osmanlı'da bu konu üzerine yapılan çalışmalar genellikle 17-18. yüzyıllardaki eşkıyalık hareketleri ele almıştır. Bu makale ise, 16.yüzyılda Malatya sancağında ortaya çıkan eşkıyalıkları, Malatya bölgesinin coğrafyası ve konumunu, devletlerarası siyasi ilişkileri, Osmanlı merkezileşmesinin bölgedeki etkilerini, bölgenin aşiret-cemaat yapısını ve eşkıyalık hareketlerinin diğer nedenlerini de göz önünde bulundurarak ele almayı hedeflemiştir. Mühimme defterlerinde yer alan Malatya sancak bölgesi ile ilgili hükümler ve diğer kaynaklardan bilgiler değerlendirilmiş ve Malatya sancağında görülen eşkıyalık hareketleri türlerine göre dört ayrı grupta ele alınmıştır. Devlet görevlilerinin, aşiretlerin ve Safevi etkisiyle meydana gelen eşkıyalığın anı sıra Celali eşkıyasının en büyüklerinden olan Karayazıcı ile Kızıroğlu Mustafa'nın eşkıyalığı ve Malatya bölgesindeki tahribatları anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Malatya Sancağı, Eşkıyalık, Eşkya.

THE BANDİTRY INCIDENTS IN AN OTTOMAN SANCAQ IN THE 16TH CENTURY: AN EXAMPLE OF THE SANCAQ OF MALATYA

ABSTRACT: The political, economic and social unrests that began as of the mid-16th century and increased in the late this century also revealed out themselves as banditry incidents. The studies carried out about this case mainly focused on the banditry incidents occurred in the 17th and 18th century. But this article intends to explore the banditries emerged within the sancaq of Malatya in the 16th century taking the geography and position of the Malatya Region, the political relations among the states, effects of the Ottoman centralization within the region, tribal and communal structure of the region and other reasons of banditry acts into consideration. The banditry incidents seen in the sancaq of Malatya are reviewed in four separate chapters after the conclusions related to the sancaq of Malatya included in the Mühimme Registration Books and information are gathered from the other sources. In addition to the banditry incidents caused by the bureaucrats, tribes and the Safavid the banditry acts and destruction of Karayazıcı and Kızıroğlu Mustafa within the Malatya Region, which were among the greatest banditry incidents of the Celali Band, are narrated.

Key Words: Ottoman Empire, Sancaq of Malatya, Banditry, Bandit.

Giriş: Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılda en parlak dönemini yaşamasına rağmen, Kanuni devrinden itibaren siyasi, sosyal ve ekonomik çözülmeye yol açan koşullar ortaya çıktı. Artan nüfus,¹ beylik kalıntıları,

* Yrd.Doç.Dr. Göknur Akçadağ, Yıldız Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü

¹ Bkz. Ö. Lütfü Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, V/1, (1940), s. 20-59, II/2, (1941), s. 214-247; Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, S:10, (1951-1953), s.1-26; Leila Erder-Suraiya Faroqhi, "Rise

aşiretler, dış etkiler (Safevi), göçerlik,² Osmanlı Devleti'nin hem ekonomik yapısında hem de kurumlar düzeyinde geçirdiği merkezileşme yöntemi ve bunun sonuçları, Osmanlı idari yapısı ile sosyal düzenini tehdit eder bir durum kazandı. Osmanlı kırsal toplumunun geçirdiği toplumsal ve ekonomik değişim, devletin hazine gelirini artırmak için giriştiği arazi tahrirlerinin halkta hoşnutsuzluk yaratması, devlet içinde odaklaşan güç ilişkileri ve bu ilişkilerin tarımsal üretim ve kırsal ekonomi üzerindeki etkileri, özellikle 16. yüzyıl sonrası devlet düzenini sarsan unsurlar olmuştur.³ 16. yüzyılda giderek tırmanma eğilimi gösteren, 17. yüzyılda ise büyük bir problem haline gelen bu eğilimin tırmanmasında, Akdeniz havzasında görülen genel değişim faktörleri de rol oynadı ve Osmanlı'nın gelişme ve canlılık dönemi, yerini olumsuz konjoktüre bıraktı.⁴

Eşkıyalık ve asayişsizliklerin ortaya çıkışının bölgeden bölgeye değişen bazı farklı gerekçeleri olsa bile, temelde sosyal ve ekonomik değişiklikler bunda başrolü oynamaktadır. Eşkıyalığın ortaya çıkışını iki temel nedene bağlayan E. Hobsbawm, ilkinin kır ekonomik yapısının koşullarına ve kırın besleyemediği nüfus fazlasına, ikincisini ise kırsalda toplumla bütünleşemeyenlerin kanun dışına itilmesine bağlayarak,⁵ diğer nedenlerin yanında kırsal toplumdaki değişikliklerin, kanunlara uymayan kesimin ortaya çıkış dinamiklerine değinmektedir. Eşkıyalık hareketlerinin nedenleri arasında 16. yüzyılın ortalarında özellikle Şehzade Mustafa ile Selim arasındaki mücadele de önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu, bu mücadele sırasında, işi gücü olmayan binlerce Anadolu köylüsü paralı asker olarak

And Fall In Anatolia 1550-1620", *Middle Eastern Studies*, 15, (London 1979), s. 322-345; 1520-1580 arasında Anadolu nüfusunun 5-11 milyon arasında değiştiği tahmin edilmektedir. Bu nüfusun sanayi öncesi toplumları için oldukça yüksek olduğu hakkındaki görüş için ayrıca bkz. Leila Erder, "The Measurement of Preindustrial Population Changes: The Ottoman Empire From 15 th to the 17 th Century", *Middle Eastern Studies* 2, (Ekim 1975), s. 3

² Göçebe Türkmen kitleleri 16. yüzyıl başlarında Anadolu nüfusunun % 15'ini oluşturmaktadır. Göçer kökenli yaya ve müsellemlerle bu oran % 27'lere çıkmaktadır. Bu orandaki göçer veya göçer kökenli nüfus, sosyal düzen bakımından büyük öneme sahip olup şehirli nüfusa göre oranı dikkate alınmalıdır. Bkz. Halil İnalçık, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Cambridge 1994, s. 34.

³ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*, Ankara 1975, s. 153 vd; Karen Barkey, *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization*, Cornell University Press, Ithaca 1994, s. 46-47, 55-56, 97, 142; Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, İstanbul 1997, s. 4 vd; Neşet Çağatay, "16-17. Yüzyıldaki Anadolu Ayaklanmaları Üzerine", *Makaleler ve İncelemeler*, Konya 1983, s. 130 vd.

⁴ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, II, (çev. O. Akalın- N. Hasgül), Ankara 1990, s. 63-72; Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul 2005, s. 108 vd.; Mücteba İlgürel, "Osmanlılarda Eşkıyalık Hareketleri", *DİA*, XI, s. 467.

⁵ Eric J. Hobsbawm, *Eşkıyalar*, (çev. M. A. Kılıçbay), İstanbul 1997, s. 25.

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKİYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

rakip şehzadelerin bayrağı altında toplanıyor, kendi tarafı kazandığı takdirde askeri sınıfa yükselmeyi umuyordu. Huzursuzluğun başlıca kaynaklarından birisi de tımarlarını yitiren ve tımarları değer kaybına uğrayan tımarlı sipahilerdi. Buna ek olarak, genç köylülerden binlercesi de gelecekte dini zümrelerin ayrıcalıklarından yararlanmak umuduyla bu kentlerindeki medreselere doluşup, fırsat buldukça gerek kentleri gerekse kırsal alanları yağmalamaya başlamışlardı.⁶ Elde edemediği geliri başka yoldan kazanma eğiliminin baş göstermesi ile mühimme kayıtlarında sıkça rastlanan bir takım eşkıya gruplarının neden olduğu yol kesme, ev basıp adam kaçırma türünde olaylar, haksızlıklara karşı hak arayışına kalkışanların eşkıyalığı, fazla mal ve makam hirsına kapılan devlet görevlilerinin, aşiret ve taifelerin ve bir eşkıya bölüğüne katılıp bu tür kazançlar elde etme eğiliminde olan halktan kişilerin yaptığı eşkıyalık hareketleri reyanın zarar görmesine yol açmıştı.

Eşkıyalığın nedenleri konusunda H. İslamoğlu-İnan, yüzyılın sonlarında göze batır şekilde artmış olan kente göç olgusunun, köylerde özellikle genç nüfusun yoğunlaşan üretimin yol açtığı ağır koşullara katlanmak istemeyişinden kaynaklandığını, nüfus artışının köy ekonomisi üzerinde köylüyü dışarı atacak derecede tazyik oluşturmadığını ileri sürmekteyse de⁷, M. Cook'un 16. yüzyılın ikinci yarısı için öne sürdüğü nüfus artışının ekilebilir topraklara oranla fazla oluşu yönündeki tespiti⁸ ve Akdağ'ın görüşleri genel olarak kabul edilmektedir. Cook ile Akdağ'ın görüşlerinde farklı olan taraf, 16. yüzyıl sonlarında şahit olunan köylünün geniş kitleler halinde köylerini terk etmesi olgusunun salt demografik faktörlerle açıklanamayacağı konusundadır.⁹ Bu durumun daha ziyade şehir hayatının insanlara sunduğu imkanların fazlalığı ile askeri sınıfa dahil olma arzusunun kaynaklandığı çeşitli araştırmalarda vurgulanmıştır.¹⁰ Eşkıyalık ve krize giden süreçte nüfus baskısı tezini destekler mahiyette bulguların daha çok oluşu¹¹, yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu nüfusundaki genel artış, Anadolu kırsalında gözlenen yoğun yerleşme emareleri, boş mezraaların şenlenmesi köye dönüşmesi, hayvan otlatılan meraların giderek

⁶ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu: Klâsik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2003, s. 52.

⁷ Huricihan İslamoğlu-İnan, "State and Peasants in the Ottoman Empire: a Study of Peasant Economy In North-Central Anatolia During the Sixteenth Century", *The Ottoman Empire and the World Economy*, Cambridge 1987, s. 101-111.

⁸ Michael A. Cook, *Studies In The Economic History of The Middle East*, London 1970, s. 144, 169-170.

⁹ Oktay Özel, "Nüfus Baskısından Krize: 16-17. Yüzyıllarda Anadolu'nun Demografi Tarihine Bir Bakış", *VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi (Bursa 18-21 Haziran 1998)*, (ed. N. Abacı), İstanbul 2004, s. 219

¹⁰ H. İnalçık, "Military and Fiscal Transformation In Ottoman Empire, 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, No: 6, (1980), s. 185.

¹¹ Özel, s. 219 vd.

daralması ile göçebelerin yerleşik hale gelmeleri ve köy yerleşmeleri oluşturmaları, çiftliklerin görünüşte parçalanması, nüfus artışı, toprak miktarı dengesizliğinin ortaya çıkışı, ormanlık alanların tarıma açılması gibi çok sayıda faktör etkili olmuştur.

Nüfus baskısı, Celali isyanları ve demografik kriz üçlüsünü temel tartışma konularından birisi olarak ele alan Oktay Özel'in de ilgili makalesinde vurguladığı bir konu önem taşımaktadır. Eşkıyalık hareketlerinin nedenlerini anlayabilmek için genellemeler yapılarak yapılan değerlendirmelerde ulaşılan yorumların adet yerini bulsun türünden kullanılmasının, eşkıyalıkla ilgili olan örneklerin yöreden yöreye farklılıklarını örnekler üzerinde daha fazla görmek gerekmektedir.

16. yüzyıl boyunca Malatya kaza bölgesinde nüfus azalması veya kente göç hareketi olmamıştır. Malatya sancak bölgesinde eşkıyalık hareketlerinin ortaya çıkışında demografik bir zorlama olgusundan kaçınmak mümkün değildir. Malatya bölgesinde de reaya çiftliklerinin parçalanması ve küçülmesi, böylece gelirlerin daha azalması olgusunu örnek belgeler üzerinden gözlemek mümkün olabilmıştır. Eşkıyalığın sebepleri hakkında bu genel görüşleri, Malatya sancak bölgesinin 16. yüzyıldaki nüfus bilgileri ile yorumlayarak, bölgeye özgü hangi dinamiklerin etkili olduğu veya olmadığını anlamaya çalışmak bölgeden bölgeye farklılıkları anlamayı da kolaylaştıracaktır. H. İnalçık'ın Malatya'nın da içinde yer aldığı Rum eyaleti için 1520-30'da 872.610 olan nüfusun 1570-80'de 1.360.474'e ulaştığı yolundaki tespiti,¹² eyalet bölgesinde % 59.9'luk nüfus artışına işaret etmektedir. Malatya kaza bölgesine nüfus açısından bakıldığında ise 1520-30'da 7.000'i şehir nüfusu, 28.000'i kırsal kesim olmak üzere 35.800 toplam nüfusa sahip olduğu, bunun 1560 tahririne göre 9.000 kadarı şehir, 47.000 kadarı kırsal kesim nüfusu olmak üzere 55.000 toplam nüfusa ulaşmış olduğunu görmekteyiz. 1530'da genel kaza nüfusunun % 20.5'i şehirde, % 79.5'i kırsal kesimde yaşarken, 1560'da % 16.2'si şehirde, %83.8'i kırsal kesimde yaşamaktaydı. Kırsal bölge nüfusu, 1520'de 4.270'i Müslüman hane, 543'ü gayrimüslim hane, 1.115 müslüman mücerred, 93 gayrimüslim mücerred, 194 muaftan oluşmaktadır. 288 neferan konar-göçer zümre bulunmaktadır. 1530'da 4.284 Müslüman hane, 499 gayrimüslim hane, 1.122 mücerred, 106 gayrimüslim mücerred, 260 muaf, 527 neferan konar-göçer zümre, 1560'da 7.178 Müslüman hane, 936 nefer (hane+mücerred) gayrimüslim nüfus, 3.269 Müslüman mücerred, 45 muaf, 783 neferan konar-göçer zümreden oluşmaktadır.

¹² H. İnalçık, "Impact of The Annales School on Ottoman Studies and New Findings", *Studies In Ottoman Social and Economic History*, London 1985, s. 74-75.

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKIYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

1560 tahririne göre hane ve mücerred nüfustaki yüksek oranda artış, yüzyılın son çeyreğine özgü ileri sürülen genel tezleri Malatya bölgesi açısından destekler mahiyettedir. Bu verilere göre, şehir-kırsal nüfus kıyaslamasında 1560 tahririnde yüzyılın ilk yarısındaki orana göre kırsal nüfusun şehir nüfusuna göre yüksek oranda arttığı anlaşılmaktadır. Bu durum köyden kente göçün en azından 1560'a kadar ortaya çıkmadığını göstermektedir. Nüfus durumunun yanı sıra, vergi mükellefi sayısı açısından da Malatya kazasını incelediğimizde, kırsal kesimin 1520'de 6.021, 1530'de 6.011 ve 1560'da 11.381 vergi mükellefine sahip olduğu, şehir merkezi ile birlikte, bu rakamın 1520'de 7.330, 1530'da 7.313, 1560'da ise 13.232'e ulaştığını anlamaktayız.¹³ Vergi mükellefi sayısındaki artış ve kırsalda da bu artışın sürmüş olması en azından 1560'lara kadar istikrarlı bir sürece işaret etmektedir. Eşkiyalık hareketlerinin yoğunlaştığı yüzyılın sonlarına ait yılları gösteren Malatya kazasının ayrıntılı nüfus verileri ise mevcut değildir. Malatya şehrine ait 330 avarızhane¹⁴ sayısından şehrin 1619-1625 yıllarında nüfusunun 16.500 civarında olduğu tahmin edilmekteyse de, bu yıllara ait kırsal nüfus bilgileri bilinmemektedir. M. Taşdemir'in 16. yüzyıl Malatya tahrirlerine dayanarak verdiği nüfus bilgileri de Malatya Sancağı'na bağlı Behisni, Hisn-ı Mansur, Gerger ve Kahta'da nüfusun özellikle 1560'larda önemli ölçüde arttığını göstermektedir.¹⁵

Eşkiyalık hareketlerinin Malatya sancağındaki diğer kazalara göre daha yoğun görüldüğü Malatya kaza bölgesinde tahrirden tahrire köy-mezraa oranındaki artışın, 1530'da 247 köy-383 mezraa sayısının 1560'da 295 köy-457 mezraaya ulaşmış olması, yeni köy oluşumlarını ve mezraaların yerleşilerek köye dönüştüğünü göstermektedir. En fazla köy sayısının artış gösterdiği Cubas, Ağcadağ ve Keder Beyt nahiyelerinden ikisinin en fazla yörükân tairesinin bulunduğu yerler oluşu dikkati çekmektedir. Yörüklerle meskun köy sayısı 1520'de 7, 1530'da 11, 1547'de 13 ve 1560'da 15'e ulaşmıştır. Reaya ile meskun köy yerleşmeleri diğer nahiyelerde 1-3 tane arasında artış göstermişken, sadece Cubas nahiyesinde 28'den 41'e yükselmiştir. 1530'da bu nahiyede sadece Harbendelü, Belicarlu cemaatleri varken, 1560'da Harbendelü'nün yanı sıra yeni cemaatler eklenmiş, eşkiyalık ile ilgili belgelerde de karşılaştığımız Aşkanlu, Kavi, İzoli cemaatleri de tahrire yazılmıştır. Ayrıca 1560 tahrir defterinde nahiyelerde yazılmış olan cemaatlerden farklı yeni cemaatler kaydolunmuştur. Şehir nahiyesinde Kapdırgalu, Kasaba nahiyesinde Alacaatlu, Keder Beyt'te

¹³ Gökür Akçadağ, (Gögebakan), *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, Malatya 1998, s. 188-192.

¹⁴ BOA, MAD, nu. 43, s.83, 104; 1 avarızhane=10 gerçek hanedir.

¹⁵ Mehmet Taşdemir, *16. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hisn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Ankara 1999.

Atmalı cemaatleri yeni eklenen cemaatlerdir. Kömi nahiyesinde görülen 37 nefer Türkan cemaati, 1560 tahririnde görülmemektedir.¹⁶

Yeni yerleşme yerleri ve köylerin oluşması, mezraların köye dönüşmesi, özellikle sonraki yüzyıllarda devletin politikası haline dönüşecek olan göçebelerin zorunlu olarak belli yerlere yerleşmeleri durumu 16. yüzyıl sonlarına doğru Malatya kaza bölgesinde de gözlemlenmektedir. 1530-60 arasında en fazla köy sayısı artışının olduğu Cubas nahiyesinde 32 köy 44'e, Ağcadağ'da ise 31'den 42'ye yükselmişti. 1530 tahririnde mezraa olan Mağruni, Zerato, Bahri, Kamışlu, Aksekü, Veski 1560'da köy yerleşmesi haline gelmiştir. Samiti, Selvi, Çörtek, Kamili, Karapusı köyleri ise önceki tahrirlerde yer almayıp, 1560 tahririnde köy olarak kaydedilmiştir. 1560 tahririnde ilk kez kaydedilmiş olan Dayı köyünün durumu da aşiret yerleşmesi köy oluşumuna örnektir. "Cemaat-i İzoli" nin burada ikamet etmesiyle köy olarak kaydedilmiş, bu cemaat tarafından ziraat edilmiştir. Cemaatin asıl yerleşim yeri ise bu civara karşılık gelen yerde Fırat nehrinin karşı yakasında Kömi nahiyesine bağlı İzoli köyüdür. Ağcadağ nahiyesinde ilk kez köy olarak kaydedilmiş olan Seki Dere, Tenc-i Ülya, Saz, Halev-i Ulya ve Süfla, Gözmür, Bazarcık köyleri 1547 tahririnde, Ergücek, Çöreklik, Kızıl Kaya ve Sarı Kız 1560 tahririnde mezraadan köye dönüşmüş olan yerleşim yerleridir. Bu köylerin bir kısmı yakınlarındaki gelişmiş bir köy nezdinde kaydedilmiş yeni köylerdi.¹⁷

Bölgenin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra yapılan ilk tahrirlerde Malatya civarında bulunan mülk topraklar daha fazla iken, sonraki tahrirlerde giderek azaldığı ve tımara dönüştürme işinin bir süreç içerisinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. 1520 tahririne göre Malatya kazasında 226 köy ve 265 mezrada malikane-divani, toplam 112 köy ve mezrada tımar sistemi uygulanmıştı. 1560 tahrir verilerine göre bu oran büyük miktarda değişmiş, 144 köy ve 74 mezrada malikane -divani, 148 köy ve 344 mezrada tımar sistemi uygulanmıştı. Güçlü toprak aristokrasisinin devlete tehlike yaratmasının önüne geçilmek için zamana yayılan tımara dönüştürme uygulamasına rağmen, özellikle Malatya sancağının büyük kısmını teşkil eden Malatya kaza bölgesinde oturan Osmanlı öncesi dönemin Dulkadirli'ya mensup bazı cemaatleri ile bazı Türkmen beylerinin ve Dulkadirli'ya mensup görevlilerin bu duruma gösterdikleri çeşitli tepkilerin ve eşkıyalıkların ortaya çıktığı görülmektedir.¹⁸ Malatya sancağında malikanedivani sistemin çevre sancaklara göre daha fazla uygulanmış olması ile yörenin eski sahipleri ile uzlaşma yoluna giden Osmanlı merkezi yapısı,

¹⁶ Akçadağ, *a.g.e.*, s. 197.

¹⁷ Akçadağ, *a.g.e.*, s. 263-265, 288-289.

¹⁸ Akçadağ, *a.g.e.*, s. 318-321.

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKİYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

1526'da ilk örnekleri kaynaklarda gözlemlenebilen ve yüzyılın son yarısında gittikçe artan eşkıyalıkla uğraşmak zorunda kalmıştır. Bölgenin toprak tasarruf şeklinin dönüşümü ile ilgili olan bu durum, genel bir eşkıyalık nedeni olarak sancaktaki eşkıyalık hareketlerini temelde etkilemiştir.

Yıldırım Bayezid zamanından itibaren Osmanlı Devleti'nin bölgeye ilgi duymasıyla birlikte, Malatya merkezli bu bölge siyasi açıdan Osmanlı-Dulkadirli ve Osmanlı-Memluk mücadelelerinin odak noktası haline gelmişti.¹⁹ 16. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı hakimiyetine geçmesiyle Dulkadir Eyaletine bağlı bir sancak olan Malatya Sancağı, Malatya, Hısn-ı Mansur, Kahta, Behinsi, Gerger kazalarından oluşmaktaydı. Bu 5 kaza bölgesinde merkezi kaza durumundaki Malatya Kazası, 1520, 1530 ve 1547'de 10 nahiye, 1560'da ise 11 nahiyeden (Şehir, Kasaba, Keder Beyt, Arguvan, Küçük Hacılu, Ağcadağ, Karahisar, Cubas, Kömri (Kömi) ve Muşar) meydana gelmekteydi.

Bu makalede, devletin düzenini sarsan eşkıyalık hareketlerinin Malatya Sancak bölgesinde ortaya çıkış nedenleri, 16. yüzyıl boyunca bu eşkıyalığın kimler ve hangi gruplar tarafından yapıldığı, bölgeyi nasıl etkilediği ve sonuçları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran zaferi sonrası Osmanlı hakimiyetine geçen bölge, memleket genelinde ortaya çıkan buhranlı dönem ve bu buhrana sebep olan problemler Malatya civarında da görülmeye başlayacaktır. Nitekim Malatya'dan 16. yüzyılın ikinci yarısında kadıların ve sancak beylerinin ve öteki yetkililerin merkeze yolladıkları raporlar, halkın yakınmalarını yansıtan mektuplar, eşkıyalık, soygun, hırsızlık gibi olayların gittikçe arttığını göstermektedir.²⁰ Bunun örneklerini 16. yüzyılın ikinci yarısına ait Mühimme defterlerinde kadı ve sancak beylerine yazılan hükümlerde bulmak mümkündür. Bölgede bu hadiseleri doğuran sebeplere dayanarak, tespit edebildiğimiz eşkıyalık hareketlerini, sebepleri açısından farklı gruplarda toplayıp incelenmiştir. 16. yüzyıl sonrası 17. ve 18. yüzyılda da Malatya Sancağı'nda eşkıyalık hareketleri devam etmiştir. Bu konuda Mühime defterlerinde²¹ ve Malatya

¹⁹ Akçadağ, *a.g.e.*, s. 17 vd.

²⁰ Akdağ, *a.g.e.*, s. 136.

²¹ 17. yüzyılın ilk yarısında Malatya sancağındaki eşkıyalık hareketleri konusunda BOA, MD 75 ve 78 de çok sayıda hüküm bulunmaktadır. 17. yüzyılın savaş giderlerinin karşılanması için ağırlaşan bu vergiler halkın durumunu iyice zora sokarken kıtlıklara da yol açmıştı. Bu durumdan etkilenen Adıyaman'da Türkmen oymakları ekili alanları yağma ve tahrip etmiş ve yüzlerce insanın ölmesine yol açmışlardı. 1688-1689 yıllarında Adıyaman ve yöresinde yağma ve tahribat yapan Türkmen oymakları; Bozkoyunlu, Murtaza, Herikli, Hardallı, Pir Budakoğlu, Dimleklü, Beğmişlü, Karışeyhli, Araplu Musa, Kızıl Ahmed, Beydili'dir. Bkz. C. Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı, İstanbul 1987, s. 43

Şer'iyye Sicilleri'nde pek çok kayıt bulunmaktadır.²² Fakat bu makale sadece 16. yüzyıl ile sınırlandırılmıştır.

a. **Safevi Tesiriyle Meydana Gelen Eşkîyalık Hareketleri:** Malatya Sancağı bölgesinde Safevi tesiriyle eşkıyalığın ortaya çıkmasında, Malatya'nın sınır şehri olması ve Osmanlı-Memluk, Osmanlı- Safevi ilişkileri açısından geçiş bölgesinde yer alması önemli olmuştur. Aynı zamanda Malatya yöresinin Anadolu'nun Türkleşme döneminden itibaren ilk yerleşilen Türk bölgelerinden olması ve Türkmen hayat tarzının yaşandığı yörelere sahip olması ve aşiretlerin yapısı da Safevi propogandasından etkilenmesinde önemli rol oynamıştır. Osmanlı coğrafyasında göçebe veya yarı göçebe geleneklerini sürdüren Türkmen hayat tarzının, merkezleşen Osmanlı siyasi sistemiyle uyuşmadığı görülmektedir. Osmanlı'ya yabancılaşmış Anadolu'daki heteredoks Türkmen aşiretleri Şah İsmail'in söylemlerinden etkilenmiş, "kenar"da kalan Türkmen geleneklerine bağlı göçebe ve köylü kitlelerle, "merkez" deki bürokrasi ve şehirliler birbirine yabancılaşmıştı. Bu merkez-kenar çelişkisi sonucu, Şah İsmail'in "kenar"ı temsil eden Anadolu Türkmenlerine yaptığı propaganda tesirini gösterecektir. Mezhep farklılığı, siyasi nitelikli sebeplerin ve mezhep propogandasının yanı sıra, nüfus artışına bağlı ekonomik ve sosyal bunalımlar da Anadolu'daki göçer Türkmenleri ve yoksul köylüleri Osmanlı ile karşı karşıya getirmiştir.²³

16. yüzyıl başlarında yıkılan Akkoyunlu Türkmen hanedanlığının yerine Anadolu'daki ve Azerbaycan'daki Türk unsurlarına dayanarak Osmanlılardan hoşnut olmayanların desteğiyle İran'da kurulmuş ve Şiiliği devletin resmi mezhebi olarak kabul etmiş olan Safevi Devleti'nin batıya doğru genişlemesi, II. Bayezid devrinden itibaren Osmanlı Devleti için tehlikeli bir durum ortaya çıkarmıştı. Bu olaylar aynı zamanda Osmanlı'nın Anadolu'nun Alevi-Bektaşî nüfusuna bakışını da etkilemişti. Bazı kesimlerde devlet-halk ilişkilerinde yabancılaşmaya yol açan bu durum, Osmanlı-Safevi çatışmasından kaynaklanarak göçlere de neden olmuştu. Şehzade Bayezid'in ayaklanması sırasında Şehzade'nin hizmetine girenler arasında Bozkırlı, Turgutlu, Darendeli, Dulkadırlı gibi boy ve aşiret mensupları da vardı.²⁴ Şah İsmail, aynı zamanda farklı aşiretlerin göçebe hayatını kendi geleneklerine göre sürdürebilme serbestliği ile Osmanlı'yı içten yıpratmak olan bu

²² Mehmet Karagöz, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkîyalık Hareketleri", *OTAM*, S: 5, (Ankara 1994), s. 193-207.

²³ Ahmet Y. Ocak, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996, s. 208; Huricihan İslamoğlu-İnan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s. 34 vd.

²⁴ Yusuf Oğuzoğlu, "Osmanlı Taşra Düzeninin Bozulmasının İdari ve Sosyo-Kültürel Sebepleri Üzerine Bir Araştırma (1550-1600)", *VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi*, (ed. N. Abacı), Ankara, s. 34-35.

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKIYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

gruplardan istifade etmeyi başarmıştır.²⁵ Malatya'nın da içinde bulunduğu bölgeyle ilgilenen Şah İsmail'in, kuvvetlerini 1507'de Memluklu topraklarına yolladığını ve Alaüddeve Bey'in Turna Dağı'na sığınması üzerine Elbistan ve Maraş'ı tahrip ettikleri, bu arada Memluklu-Osmanlı hudut şehri olan Malatya'ya da zarar vermiş olduklarını, Memlukluların Halep valisinin göndermiş olduğu bir rapordan öğrenmekteyiz.²⁶ Bu tarihlerde Harput'taki Dulkadirli kuvvetleri de hapsedilerek, Harput kalesine Safevi garnizonu yerleştirilmişti.²⁷ 1509'da Ustacalu Muhammed şehir surları önüne gelmiş, Dulkadirli kuvvetlerini yenilgiye uğratarak Dulkadirli Alaüddeve'nin iki oğlunun başını Şah İsmail'e yollamıştı. 1510'da Alaüddeve Bey'in Diyarbakır'a yeni bir sefer teşebbüsü de Ustacalu Muhammed'in galibiyetiyle neticelenmiş, bu galibiyet sonrası Ustacalu'nun kuvvetleri Memluklu sınırlarını ihlal ederek Malatya'ya kadar ilerlemişse de Safevilerin müdahalesi bu sefer Alaüddeve Bey tarafından püskürtülmüştür.²⁸

Yavuz Sultan Selim'in tahta geçtiği 1512 yılında Şah İsmail'in Doğu Anadolu'da mezhep ayrılığını kullanarak kargaşa yaratması, Osmanlı-Safevi münasebetlerini daha kötü hale getirdi.²⁹ Safevi Devleti'nin yeni bir siyasi ve dini ideoloji ile bölge üzerindeki faaliyetleri ve görünürde dini mahiyet arz eden isyan hareketlerine karşı Osmanlılar doğuya yönelmek zorunda kaldı. Safevilerin tehdidi Doğu Anadolu'da Malatya bölgesine kadar uzanmış bulunmaktaydı.³⁰ 1512'de, "halife" sıfatıyla Şah İsmail'in temsilcilerinden olan Rumlu Türkmen aşiretinden Nur Ali Halife'nin isyanı Anadolu'da yayıldı. 3-4.000 bin kadar süvari ile Malatya ve Tokat'ı kuşatan isyancılar, karşılaştıkları mukavemet neticesinde buraları alamayınca, başlarındaki Nur

²⁵ Jean -Louis Bacqué-Grammont, "1527 Anadolu İsyanı Hakkında Yayınlanmamış Bir Rapor", *Bulleten LI/199*, (Nisan 1985), s.108 vd; Malatya'nın kuzeyinde Sivas bölgesinde Safevi etkisi ve heterodox Türkmenlerin hareketleri (1511-12, 1520, 1526-27 hakkında bkz. Bacqué-Grammont, "Seyyid Tamam, Un Agitateur Hétérodoxe a Sivas (1516-1518)", *IX. TTK (Ankara 21-23 Eylül 1981)*, *Bildiriler II*, Ankara 1988, s. 865-874.

²⁶ İbn İyas, *Journal D'un Bourgeois Du Caire-Chronique D'İbn İyas-* I, (nşr. G. Wiet), Kahire 1945, s. 114; Hayrullah Efendi, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi*, V, (nşr. Z. Danişman), İstanbul 1972, s. 21.

²⁷ Refet Yinanç, *Dulkadroğulları Beyliği*, Ankara 1989, s. 93-94.

²⁸ Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969, s. 102

²⁹ Safevi Devleti'nin kuruluşu ve önemli bir tehdit unsuru haline gelmesi hakkında bkz.; F. Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976, s. 1 vd.; V. Keserânî, *Osmanlı ve Safevilerde Din-Devlet İlişkisi*, (nşr. M. Canyürek), İstanbul 1992, s. 59 vd.; Solakzâde, *Solak-zâde Tarihi I*, (nşr. V. Çubuk), Ankara 1989, s. 425 vd.; Tansel, s. 27 vd.; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, s. 225, 257-259.

³⁰ Şah İsmail'in, Malatya'ya kadar uzanan bu sınır ihlallerinin kendi iradesi dışında yapıldığını ifade ederek Mısır'a üzüntülerini bildirmesi hakkında bkz. Rumlu Hasan, *Ahsenü't-Tevârih I*, (nşr. C. N. Seddon), Boroda 1931, s. 96; Yinanç, s. 95.

Ali Halife'nin de savaşta ölmesi üzerine İran'a doğru kaçtılar.³¹ Bu sırada Şah İsmail, Alaüddevle Bozkurt Bey, Kansu Gavri ve hükümdarlığını ilan ederek daha sonra Malatya ve Darende taraflarına firar etmiş olan Şehzade Ahmed arasında Yavuz Sultan Selim'e karşı bir işbirliği doğmuştu.³² Nitekim bu işbirliği sonrası Şehzade Ahmed, Şah İsmail'in yanına ilticaya hazırlanmıştı.³³

Şah İsmail-Yavuz Sultan Selim mücadelesi sırasında Memluklu-Safevi sınırında bulunan Divriği, Darende, Malatya, Antep şehirleri Memlukluların, Kemah, Harput ve Urfa ise Safevilerin sınır şehirlerini teşkil etmekteydi.³⁴ Bu bölgenin kuzeyinde kalan saha ise Osmanlıların elindeydi. Söz konusu sınır şehirleri Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra da bölgede Safevi etkisi özellikle Türkmenler arasında devam etmişti.³⁵ Özellikle İran harplerinin açıldığı ve devam ettiği yıllarda Anadolu'da bir kısım Türkmenler arasında kıpırdanmalar ve Şah hesabına kuvvetli bir propaganda faaliyeti vardı. Şah İsmail'in Anadolu'daki faaliyetleri 1512'de patlak veren Şah Kulu ve Baba Tekeli İsyanları ile maksadına ulaşmış, tahribata ve büyük insan kaybına yol açtı. Bu isyanlarda, tımarları ellerinden alınıp başkalarına devredilen sipahilerin Şah İsmail'in vaatlerine aldanarak Şii isyancıların tarafını tutmaları devletin işini hayli zorlaştırdı.³⁶ Bu noktada yörede bu isyanlara katılımın oluşunda, Osmanlı'nın tımar sistemi içinde dönemin bozulmalarının etkisini de göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.

Aslında bölgede daha çok konar-göçer olarak yaşayan Türkmenlerin Osmanlı hakimiyetini kabul etmeleri kolay olmamış, bilhassa arazi tahrirlerinin uyandırdığı hoşnutsuzluk geniş isyanlara dönüşmüştü. Toprakları mirî mukataa haline getirilen ve tımarları ellerinden alınmış olan Dulkadirîlilerin sebep oldukları hadiselerden birisi, 1526 tarihinde meydana gelmiştir. Bölgeye yeni hakim olan Osmanlı'nın kendilerine reva gördüğü muameleyi kabullenemeyen kişiler, bölgede isyan eden Hacı Bektaşî Veli

³¹ Rumlu Hasan, I, s. 18,136; Sümer, s. 34 vd; Ş. Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İÜİFTD XVI/22*, (Mart 1968), s. 51 vd.

³² Nişancı Feridun Ahmed, *Müşeatü's-Selâtin I*, İstanbul 1274, s. 300 vd; Hoca Saadeddin, *Tacü't-Tevârih IV*, (nşr. İ.Parmaksızoğlu), İstanbul 1979, s. 150 vd; İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV*, İstanbul 1972, s. 2 vd; Akçadağ, *a.g.e.*, s. 32 vd.

³³ Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*, İstanbul 1932, s. 9; Malatya naibi tarafından Koca Mustafa Paşa'ya yazılan mektup da "... lâkin su-ye âdemi mütevâtir gider gelir, iki kerre el altından âdem geldi" denilmektedir. Bkz. TSMA, Nr. 3062'den nakl., Tekindağ, *a.g.e.*, s. 52, nu. 17.

³⁴ Sümer, *a.g.e.*, s. 136

³⁵ Akdağ, *a.g.e.*, s. 5, nr. 2; Ahmet Refik, T. Yazıcı, "Şah İsmail", *İA*, cilt XI, s. 274 vd.

³⁶ Tekindağ, *a.g.e.*, s. 50 vd

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKİYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

soyundan Kalender'e katılmakta tereddüt etmemişlerdir.³⁷ Çukurova'dan Sivas'a kadar uzanan sahada görülen bu hareketin Malatya civarında da etkili olması muhtemeldir. Nitekim benzeri hareketler daha sonra Malatya Sancağı topraklarında da görülecektir.

Safevi etkisi ve Osmanlı merkezleşmesinin bölgedeki uygulamalarına duyulan tepki ile meydana gelen eşkıyalık hareketlerinden birisi, 1527'de Bozok Türkmenlerinden Süğlün oğlu Hoca, Söklen Boy Beyi Musa ve Dulkadıroğlu soyundan Zünnun, Bozok-Kayseri-Malatya arasındaki bölgede köylülerin fakirliğini istismar ederek ayaklanmıştır.³⁸ Bu olayların gelişmesinde Bozok ve Maraş yöresindeki Osmanlı memurlarının faaliyetlerinin önemli rolü olmuştur. Süğlün Hoca adlı köylüye fazla vergi yazılması, köylünün buna itirazı sonucu sakalının kesilmesi üzerine isyan başlamış,³⁹ bunlara Dulkadır beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey'in ölümünden sonar tepki gösteren Dulkadır Türkmenlerinin de katılımıyla hadise daha da büyümüştür.⁴⁰ Ali Bey'in ölmesi Dulkadır ülkesini Osmanlı sancağı haline getirmişse de, devlete pahalıya mal olan isyanların çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bölgenin tahririne memur edilen Kadı Müslihiddin'i ve Bozok mirliyası Mustafa Bey'i öldüren isyancılar, üzerlerine gönderilen Karaman Bey'i Hürrem Paşa'yı da mağlup ve şehit etmişlerdir. Peçevî'nin ifade ettiği gibi tam bir eşkıyalık hareketi olarak gelişen bu isyan, Malatya sancakbeyi Yularkıstioğlu İskender Bey'in de giriştiği harekatta başarılı olamaması üzerine, Rumeli beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın müdahalesi ile sona erecektir. Bu müdahale ile Zünnun'un öldürülmesine rağmen yer yer devam eden isyanı tamamen bastıran kişi Diyarbakır Bey'i Hüsrev Paşa olmuştur.⁴¹ Bölgeyi etkileyen Baba Zünnun ve Kalenderoğlu isyanları Adıyaman, Besni, Gerger, Kâhta'da geniş şekilde tahribata yol açıp, sosyo-ekonomik yapısını zayıflatınca, 1530 yılında üçüncü kez tahrir yapılmıştır.⁴²

1577 yılında Suriye'de ortaya çıkan ve asıl adı Şam Diyade olan bir kişinin (Düzmece) Şah İsmail adıyla kısa sürede Malatya yöresinde de etkili

³⁷ Danişmend, IV, s. 129 vd.; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* IV, Ankara 1983, s. 310, 346 vd.; J. L. Bacque-Grammont, s. 112.

³⁸ Yetkin, *a.g.e.*, s. 134; Tayyip Gökbilgin. "Süleyman I", *İA*, cilt XI, s. 109.

³⁹ F. Sümer, *Oğuzlar*, Ankara 1967, s. 170; Yetkin, *a.g.e.*, s. 134.

⁴⁰ Peçevî, *Tarih-İ Peçevî* I, Ankara 1981, s. 56 vd; F. Sümer, *a.g.e.*, s. 75.

⁴¹ Celalzâde Mustafa, *Tabakât'ül-Memâlik ve Derecât'ül-Mesâlik*, (nşr. P. Kappert), Wiesbaden 1981, s. 161 a-161b; Peçevî I, s. 117 vd.; Solakzâde, *Solakzâde Tarihi* IV, (nşr. M. Çubuk), Ankara 1991, s. 151 vd; Müneccimbaşı Ahmed, *Sahâifü'l-Ahbâr*, I-II, İstanbul 1258, s. 525-526; F. Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar I", *Cumhuriyet'in 50. Yıl Dönümü Anma Kitabı*, Ankara 1974, s. 321-322; Ahmet Refik, s. 10-11; Ahmet Refik, *Onaltıncı Asırda Anadolu'da Türk Aşiretleri, (966-1200)*, İstanbul 1989, s. 10 vd.

⁴² Taşdemir, *a.g.e.*, s. 6-7.

olması, hatta bölgede elli bini aşkın bir kuvvet toplayabilmesi,⁴³ bölgede geçmişten gelen Safevi etkisinin varlığını göstermektedir. Şah İsmail'e öykünerek ortaya çıkan Şam Türkmenlerinden Düzmece Şah İsmail, kısa sürede Suriye'de güçlendikten sonra Malatya havalisindeki aşiretleri de kendisine bağlamış, sağladığı kuvvetlerle bölgede o zamana kadar ortaya çıkan en önemli şekavet hadisesini yaratan kişi olmuştur. Havass-ı hümayuna vergileri vermeyerek, içlerine devlet memuru sokmayan asi köylüler, İran harplerinin devam ettiği yıllarda içten içe kıpırdanmalarla Şah hesabına kuvvetli bir propaganda faaliyeti yürütmekteydiler.⁴⁴ Nitekim 1578 tarihinde Malatya civarında İzollu Rişvan, Eşkânî, Solaklı, Şeyh Hüseyinlü, Hevendilü, Eğribüklü, Adaklı, Kalacıklı, Bezki, Çakallı, Mihriman, Karasaz ve Kömürlü cemaatleri de Düzmece Şah İsmail'e bağlılıklarını bildirmişlerdir. Tahkikat amacıyla gönderilen Mehmed adındaki kişi, nezir gönderenlerin kimler olduğunu tespit etmiştir. Yazılan hükme göre, bunlardan dinden dönmüş olan ve nezir gönderdikleri sabit olan eşkıyanın haklarından gelinmesi istenmektedir.⁴⁵ Her gittiği yerde takip edilerek,⁴⁶ neticede Malatya kadısının kuvvetleri tarafından dağıtılan bu eşkıya grubu Fırat'ı geçerek Siverek'e iltica etmek zorunda kalmıştır. Yanındaki Rişvanlıların ve sair etrâkın öteye beriye dağıldıkları bildirildiğinden, Şah İsmail o taraflara geçmişse ele geçirilmeye çalışılması istenmektedir. Diyarbekir Beylerbeyine yazılan hükmün bir sureti de Malatya beyine gönderilmiştir.⁴⁷ Bu hadisenin neticesini kaynaklardan takip etmek mümkün olmamaktadır. Düzmece Şah İsmail' in bölgede oldukça güçlü bir destek bulması ve devleti zorlaması İran etkisinin belki de son yansımalarıdır. Zira Mühimme defterindeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla tamamen dinî mahiyette görülen bu isyan, aynı zamanda müstakil bir siyasi oluşuma yönelmiş olunduğu izlenimi vermektedir.

⁴³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (bundan sonra BOA), *Mühimme Defteri* (bundan sonra MD) 35, s. 204, nu. 511 (2 Recep 986).

⁴⁴ Akdağ, *a.g.e.*, s. 295, nu. 2.

⁴⁵ “*Malatya Beyine hüküm ki, livâya tâbi izoli ve Rişvan ve Eşkanlı ve Solaklı ve Şeyh Hüseyinlü ve Hevendilü ve Eğribüklü ve Adaklı ve Kalacıklı ve Bezki ve Çakalı ve Mihrimân ve Karasaz ve Kömürlü nâm cemaât Şah İsmail nâmına zuhûr eden şâkiye nezir gönderib mütabaat iderler deyu içlerinden alagetirilub dergâh-ı muallaya gönderilen Mehmed nezir gönderenler kimler biliyorum dimeğın...*” BOA, MD 35, s. 188, nu. 473 (2 Recep 986).

⁴⁶ BOA, MD 35, s. 400, nu. 1023 (16 Şevval 986); Ayrıca bkz. B. Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri I*, İstanbul 1982, s.12-13; Bölgede takip edilen Düzmece Şah İsmail'in yanındaki Han Pîri adındaki kişiden "vezir" olarak bahsedilmesi söz konusu hareketin ne derece büyük ve önemli bir hadise olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Düzmece Şah İsmail'in Malatya'nın Çalab köyünde bir müddet tutunup, sonra Fırat'ı geçtiği hakkında bkz. BOA, MD. 35, nu. 997. (Şevval 986).

⁴⁷ BOA, MD 35, s. 400, nu. 1023 (16 Şevval 986).

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKİYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

S. Faroqhi Diyarbakır, Mazgird ve Malatya taraflarında heterodoks akımların izlerine rastlandığını ve Düzmece Şah İsmail'in başlatmış olduğu ayaklanmaları, bununla bağlantılı ele almak gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁸ 1573 yılında Dulkadır Beylerbeyi ve Malatya Sancakbeyine yazılan bir hükümde Kâhta kazasına bağlı köylerin Rafizî halkının bir kısmının daimi surette eşkıyalık yapıp adam öldürdükleri belirtilerek, suçluların tedbir ile yakalanıp cezalandırılması istenmektedir.⁴⁹

b. Resmi Görevlilerin Meydana Getirdiği Eşkıyalık Hadiseleri: Anadolu halkı ile devlet kuvvetlerini birbirine düşüren asıl sebebin iktisadi olduğu bilinmekle beraber, hükümet merkezinin güttüğü iç idare siyasetinin de bunda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren reaya, bir yandan askeri tecrübelerini eşkıyalıkta kullanan eski memurların, öte yandan da merkezin koyduğu vergiden çok daha fazlasının talep eden yeni toprak sahiplerinin, vilayet idarecilerinin, vergi toplama memurlarının baskısı altındaydı. Bunlar adi suçlular gibi hareket ederek güç ve servet edinme yolunu seçiyorlardı. Pek çok şikayete rağmen hükümetin bunlara karşı etkili olamayışı, her tarafta ehl-i örfün reayaya yaptığı zulümlere karşı, kadıların halkın koruyucusu rolünü üstlenmelerine neden olmuştu.⁵⁰ Malatya ve çevresinde görülen eşkıyalık hareketlerinin çoğunluğu, burada vali, mutasarrıf, naib, sancakbeyi, muhızır, tımarlı sipahi gibi yönetici ve askeri sınıftan kişilerin maddi çıkar sağlamak amacıyla halka zulmetmeleri ve haksız uygulamalarına karşı, reayanın tepkileri sonucu ortaya çıkan hareketlerdi.

1564 tarihli iki belge Malatya kadısı iken Şehrizol kulları ağalığından mazul Mehmet Ağa'nın, ev basıp para ve mal yağmalaması hakkındadır. Malatya beyi ve kadısına yazılan hükümde adı geçen kişi ile ilgili tahkikatın yapılması istenmektedir.⁵¹ 1565 tarihli bir belgede, yönetici kesimin bozulmasına örnek teşkil edecek bilgiler mevcuttur. Gerger naibi ve muhızırlarının otuz seneden beri aynı vazifede olup ahalinin arsalarını paylaştıkları, halktan cerime (suç parası) aldıkları hakkında şikayette bulunmuşlardır. Söz konusu kişilerin azledilmesi ve değiştirilmesi istenilmişse de bunun mümkün olmadığı, Kadı'nın selahiyeti ile değişebileceğinden bahsedilmektedir.⁵² Malatya beyi Semender Bey'e ve kadılarına da gönderilen bir hüküm suretinde, subaşı, sipahi, voyvoda ve

⁴⁸ S. Faroqhi, *Der Bektaschi-Orden In Anatolien*, Viyana 1981, s. 39.

⁴⁹ BOA, MD 22, s. 314, nu. 625 (14 Rebiü'l-evvel 981).

⁵⁰ Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, (nşr. Z. Danişman), Ankara, 1985, s. 52, 71; Akdağ, s. 45,287 vd; Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, (nşr. S. Tekay), İstanbul 1989, s. 17 vd.

⁵¹ BOA, MD 6, s. 112, nu. 235 (7 Rebiü'l-evvel 972); BOA, MD 6, s. 639, nu. 1403 (20 Zilhicce 972).

⁵² BOA, MD 5, s. 121, nu. 282.

naiplerin ahaldiden kudretli olanların yalancı şahitlerle dava satın alıp hukuku ihlal ettikleri, başkalarının kızlarını karılarını cebren tenkih ettiklerinin haber alındığından bahsedilmiş, bu gibi hallerin men edilmesine ve yapılacak muameleye dair bilgi verilmiştir.⁵³ Zülkadir Beylerbeyi, Maraş ve Behisni kadılarına yazılan hükümde, Behisni'nin eski kadıları olan Haydar, Kethüda ve Uğurlu Fakih adındaki kimselerin yaptıkları zulümden Behisni halkının şikayeti üzerine, gerekli teftişin yapılması ve icabının yerine getirilmesi istenmiştir.⁵⁴ 1577 tarihinde Zülkadir Beylerbeyine, Gerger ve Şure (Pütürge) kadılarına gönderilen bir hükümde, Piltenoğlu Zeynel adlı tımar erbabı kişinin havass-ı hümayuna dahil bazı köyleri iltizam ederek, reayadan aldığı malların yarı bedelini verdiği ve yalancı şahitlerle fukarayı suçladığının bildirilmesi üzerine, sipahinin haklarının ve tımarının alınmasına karar verilmişti.⁵⁵

Malatya ve çevresinde yönetici kesimin yanlış ve haksız uygulamalarının en fazla görüldüğü yıllar 1580'lerden sonradır. Bu türden hareketleri önlemek maksadıyla devletin kadı ve sancakbeylerine gönderdiği hükümlere bu yıllardan sonra daha fazla rastlanılmaktadır. Buna örnek teşkil edecek belgelerden birisinde Samsat Sancakbeyi Sinan'ın, silahlı adamları ile Urfa sancağının iki köyünü bastığı, hayvanlarını sürüp götürdüğü ve reayanın eşyalarını yağmaladığı anlatılmıştır.⁵⁶ Zülkadirli Beylerbeyine, Şure ve Gerger kadılarına yazılan bir başka hükümde, Şure kadılığında bulunan sipahi Zeynel'in sancakbeyi namına para vermeden halktan yağ ve bal toplayıp onlara zulmettiğinden bahsedilmektedir.⁵⁷ Görüldüğü gibi devletin kendi görevlisi, sipahisi veya sancakbeyi de fırsattan istifade kendilerine maddi kazanç sağlama gayretine düşmüşlerdi.

1582'de Samsat sancağının yeni beyi olan Ali Bey de benzeri davranışlar içerisinde olup, livaya bağlı Hısn-ı Mansur, Sakallı ve sair yerdeki halkın evlerini basmış, bütün ahaliyi hapsederek, hayvan ve mallarını almıştı. Bu ahali içerisinde Halil adlı birisinin 9.500 altını ile iki atı, bir katırı ve dört kırsağını aldığı hakkında şikayet edilmesi üzerine toprak kadıları huzurunda dava edenlerin hakları sabit görülüp mallarının kendilerine iade edilmesine karar verilmiştir.⁵⁸ Bu belgede görüldüğü gibi halktan bedava yiyecek, akçe v.s. temin etmek şeklinde devam eden bu türden hadiseler giderek artacaktır.

⁵³ BOA, MD 6, s. 536, nu. 1165 (16 Şevval 972).

⁵⁴ BOA, MD 6, s. 565, nu. 1231 (6 Zilkade 972).

⁵⁵ BOA, MD 31, s. 14, nu. 36 (27 Zilhicce 985).

⁵⁶ BOA, MD 47, s. 193, nu. 449 (Zilhicce 990).

⁵⁷ BOA, MD 47, s. 216, nu. 508 (Zilhicce 990).

⁵⁸ BOA, MD 68, s. 28, nu. 55 (Şevval 999).

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKIYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

1592'de memleketin asayişini temin ve eşkıyayı tedip etmediği bildirilen ayrıca havass-ı hümayün reayasına taarruz eden Türkman-ı Halep beylerinden Ferruh Bey'in der-i saadete gönderilmesi Malatya beyi ve kadısından istenmektedir.⁵⁹ Ferruh Bey ile hizmetinde olan adamları Zeynel ve Muslu'nun 100 neferden fazla eşkıya toplamaları, ahaliye zulm etmeleri, halktan mal gasbetmeleri hususunda yazılmış çok sayıda belge bulunmaktadır. Bu kişilerin bundan böyle Malatya'da ikamet etmeyip merkeze gitmeleri, inat ettikleri takdirde ise azledilmeleri ifade edilmiştir. Bir başka belgede, fakir halkın 15.000 kuruşunu ve hayvanlarını gaspeden Ferruh Bey hakkında tahkikat yapılması istenmektedir. Gelger, Haçlu ve Efzar cemaati emini olan Ferruh Bey'in reayaya zulmü karşısında kapuculardan Aydın gönderilmiş, suçunu kapatacak sahte emirler çıkarıp Malatya mahkemesinde bazı beylerin ona kefil oldukları görülmüştür. Tekrar edilen emr-i şerif gereğince Aydın'ın gerekeni yapması, kefilleri suçluyu ele vermezler ise bu kişilerin isim ve resimleriyle yazılıp bildirilmesi istenmektedir. Bundan böyle Malatya'da ikamet etmeyip merkeze gitmeleri, inat ettikleri takdirde ise azl edilmeleri hususu ifade edilmiştir.⁶⁰

Malatya Beyi ve kadısına yazılan bir hükümde, Ağcedağ nahiyesi sakinlerinden Pür Nazar adlı kişinin kötülük yapan ve gammaz bir kişi olduğu, sancakbeyinin subaşılarının Müslüman halkın akçelerini zorla aldıkları anlatılmaktadır. Kendileri bu konuda ikaz edildiği halde dinlemedikleri, Ağca kazasında bulunan iki köy halkından ehl-i orfe 1.000 kuruş topladıkları da sabit olunmuştur. Sözü edilen subaşılardan zulüm ve düşmanlıktan vazgeçemedikleri için doğrulukla teftiş edilerek merkeze gönderilmeleri istenilmektedir.⁶¹ Gerger Beyi, Sivas Kadısı ve Divriği yolu üzerinde bulunan kadılara yazılan hükümde, Divriği halkının şikayeti üzerine, adı geçen livanın beyi olan Alihan Bey ile kethüdası Şah Ali ve adamlarının her köyden zorla akçe toplayarak zulm etmeleri sebebiyle ahalinin haklarının alınması ve suret-i sicillerinin gönderilmesi bildirilmiştir.⁶² Samsat Sancakbeyi Cüce Halil'in kardeşi Ali'nin beş yüz atlı ile halktan zorla 5.000 kuruş aldıkları, çok sayıda kişinin mal ve erzaklarını yağmalayarak eşkıyalık ettikleri arz olunmuş, görevlilerin bunlar hakkında tahkikat yapılması istenmiştir.⁶³

⁵⁹ BOA, MD 70, s. 232, nu. 455 (6 Cemaziye'l-evvel 1001).

⁶⁰ BOA, MD 73, s. 95, nu. 218 (7 Şevval 1003), s. 134, nu. 315; (Şevval 1003); BOA, MD 73, s. 51, nu. 129 (Şevval 1003); BOA, MD 73, s. 369, nu. 811 (20 Zilkade 1003); BOA, MD 73, s. 464, nu. 1025 (29 Şevval 1003); BOA, MD 73, s. 526, nu. 1149 (19 Muharrem 1004).

⁶¹ BOA, MD 73, s. 138, nu. 323 (27 Ramazan 1003).

⁶² BOA, MD 73, s. 211, nu. 490 (25 Muharrem 1003).

⁶³ BOA, MD 73, s. 468, nu. 1034 (13 Ramazan 1003).

1578-1606 yılları arasındaki uzun ve ganimet getirmeyen İran ve Avusturya savaşları devletin mali yükünü, para ihtiyacını ziyadesiyle artırmış,⁶⁴ tekalif-i divaniye vergileri her seneye mahsup olmak üzere artan miktarda tahsil olunmaya başlanmıştır. Aynı zamanda İstanbul'da oturan rical, iltimasla Anadolu'daki haslarını artırma yoluna gitmiş, sipahileri namına da bir sürü dirlik ele geçirmişlerdi.⁶⁵ III. Murat devrinde ehl-i örfü kötüleyici emirlerle ve I. Adalet Fermanı ile ayaklandırılmış olan halk 1595 yılında III. Mehmet'in Avusturya seferine çıkacağı zaman yayınladığı adalet fermanı ile benzeri hareketlere devam etmiştir. Anadolu'da yöneticilerin halka zulmetmekle suçlanması sonucu, bu fermanın tesiri ile meydana gelen olaylardan birisi de 1595'de Kâhta'da olmuştu. Kâhta'da bir abdal, çevresine bir grup Ekrad toplayarak, padişah hasları olan köylere girmişti. Bu durum karşısında kasaba halkı kaleye sığınmak zorunda kalmıştı.⁶⁶

c. Aşiretlerin Eşkîyalık Hareketleri: Yapı itibarıyla kendi başlarına hareket etme kabiliyetine sahip bulunan aşiretler, gerek sağladıkları iktisadi imkanlar gerekse birlikteliğin verdiği güç sebebiyle Osmanlı Devleti tarafından bu dönemde mümkün merteye hoşgörüyü karşılanmışlardı. Ancak aşiret idaresinin bulunduğu yerde devlet otoritesinin zayıflayacağından da her dönemde farkında olan Osmanlı, ona göre tedbirlerini almış, aşiretleri merkezi sistemin bir parçası yapmak, devletin bilgisi dışında göçerliğe engel olmak istemişti. Merkezileşen devletin kurallarına uymak istemeyen aşiret eşkıyalığı sadece aşiret ruhu ile meydana gelmeyip, devlet otoritesinin birçok alanda sarsılması ile maddi çıkar sağlamaya yönelik hareketler şeklinde de cereyan etmiş ve saklanmaları kolay olduğundan Osmanlı'yı uzun süre uğraştırmışlardı. Bir kısım aşiretler de yaylak-kışlak güzergahı üzerinde eşkıyalık ve soygun yaparak bölge ahalisini tedirgin etmişlerdir. Malatya ile ilgili belgelerin mahiyetinden anlaşılacağı gibi, aşiretlerin hareketleri kalabalık gruplar halinde veya birkaç kişilik küçük gruplarla yapılmıştır.

Malatya ve yöresinde Türk iskânının yoğunlaşması, Dulkadirli ve Şam Türkmenlerine bağlı cemaatlerin 14. yüzyıldan itibaren mevcut köylere ve mezralara yerleşmeleri, veya bir takım yeni köyler kurmaları ile gerçekleşmiştir. Osmanlı bu bölgedeki Dulkadirli yönetimini ilhak etmekle birlikte, onların aşiret-cemaat teşkilatı kalmıştır. Bunlar arasında en fazla nüfusa sahip olan Mihmadlu ve Harbendelüler bölgenin Osmanlı yönetimine

⁶⁴İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten* CV/60, (Ekim 1951), s. 655.

⁶⁵ Akdağ, *a.g.e.*, s. 57 vd.

⁶⁶ Akdağ, *a.g.e.*, s. 317 vd.

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKİYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

geçmesinden sonra da varlıklarını devam ettirmişlerdir.⁶⁷ Hatta imtiyazlı özel toprak sistemi olan malikane divani sistemine tabi tutularak eski güç sahipleri elde tutulabilmiş, yönetim altına girmeleri kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.⁶⁸ Bu durum yörede yaşayan Dulkadirli'ya mensup bey ve ailelerin, Osmanlı devrinde de güçlerini devam ettirdiklerini göstermektedir. 14-15. yüzyıldan itibaren Malatya yöresine aşiret ve cemaatler yoğun olarak yerleşmiş ve konar-göçer zümre zamanla köylerde yerli raiyyete dönüşmüştür. 16. yüzyılın ilk yarısında Malatya ve yöresinde yerleşik duruma geçmiş olanların yanısıra, göçebe hayatını devam ettiren Türkmen grupları da mevcuttu. Bunlar Halep ve Bozulus Türkmenleri idiler. Dulkadir ulusunun da bir kısmı Osmanlı'nın bölgeyi alması esnasında zirai hayata geçmiş bulunuyordu.⁶⁹ Yerleşik hayata geçmeyen Çepni, Rişvan, (İzoli) İzollu, Aşkanlu, Çakallu gibi aşiretlerin ise yaylak-kışlak hayatını sürdürdükleri ve bu arada geçtikleri yerlerde yerleşik ahaliye çeşitli şekilde zararlar verdikleri görülmektedir. Yüzyılın sonlarından itibaren giderek artan şekilde bunların iskânı için harekete geçilmiş ve kısmen başarılı olunarak kışlaklar yanında yaylaklara da yerleştirilmişlerdir.

Belgelerden aşiret eşkiyalık hareketlerinin 1560'lardan itibaren artmaya başladığını, 1578'de bakayanın ve padişah hasları gelirlerinin toplanabilmesi, ayrıca tüccarın Arap ve Ekrad eşkiyasından muhafazası için Malatya sancakbeyi Melek Ahmed Bey'e hüküm yazılmış ve kendisinin sefere gitmeyip şehrin muhafazasında kalması istenmiştir.⁷⁰ Bu hükümden devlet görevlilerinin ve potansiyel maddi kazanç sağlayabilecek kişilerin bazı eşkiya gruplarınca tedirgin edildiği anlaşılmaktadır. Benzeri durum Besni kazasında da görülmektedir. Kaza dahilinde yol kesip, mal yağmalayan eşkiya gruplarının takip edilerek Abdülcabbar isimindeki reisleri ile birlikte ehl-i fesadın yola getirilmesi hakkında Malatya beyine ve Besni kadısına hüküm yazılmıştır.⁷¹ 1560 tarihinde Malatya sancağında bir aşirete mensup olup, yol kesip, adam öldüren ve kasıtlı olarak yangın çıkartan Çerçioğlu İbrahim adlı kişi yakalanmıştır.⁷² 1568'de Darende ile Elbistan arasında Çopurderesi denilen yerde Şerefbeylü cemaatinden bazı kimselerin Dulkadirli eşkiyasından ve Kızılbaş mezhebinden olup haramilik ettikleri

⁶⁷ Göknur Akçadağ, "Osmanlı Hakimiyetine Girdiği Dönemde Malatya Yöresindeki Aşiretler", *XII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 4-8 Ekim 1999) Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 1999, s. 1471 vd.

⁶⁸ Akçadağ, *a.g.e.*, s. 359 vd.; N. Misawa, "Tahrir Defterine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Göçebeler:1560 Tarihli Malatya Livasına Ait Tahrir Defterinin İnceleme Denemesi", *Asia Afrika Gengo Bunka Kenkyu* S: 38, (Tokyo 1989), s. 9 vd. (Japonca).

⁶⁹ F. Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *DTFCD* I/1, (1963), s. 30.

⁷⁰ BOA, MD 32, s. 188, nu. 371 (10 Rebiü'l-ahir 1986).

⁷¹ BOA, MD 47, s. 252, nu. 606 (Gurre-i Rebiü'l-ahir 990).

⁷² BOA, MD 4, s. 201, nu. 2096 (15 Recep 968).

görülmektedir.⁷³ 1567'de Samsad Beyi Behlül'ün yılda 4.000 altınla iltizam ettiği Tariki, Çakallı ve Rişvan cemaatlerinin diğer Ekrad taifesi gibi deftere kaydolanması istenmiştir.⁷⁴ 1573'de Malatya beyine ve Behisni kadısına yazılan hükümde yazıldığı gibi, Kaza Türkmenlerinden Çepni taifesinin yaylağa giderken ve dönerken yolları üzerindeki köylerine zarar vermeleri gibi cemaat hareketleri bastırılmış ve gerekli önlemlerin alınması konusunda yöneticiler uyarılmıştır.⁷⁵

Bölgedeki bazı hareketler maddi fayda sağlama yanında, fırsatçılık ve adi suç şeklinde cereyan etmiştir. Bunlar Anadolu'nun mevcut durumunu fırsat bilerek eşkıyalık, soygun, hırsızlık şeklinde gelişen, amaçları tam olarak anlaşılamayan belki de kişisel zaafardan kaynaklanan hareketlerdir. 1574 tarihinde Samsat Kürtlerinden altı nefer, donanmaya giderken Kotar kazasında bir evi yağmalamış, bir kadını katletmişler, suçlarından dolayı bu kişiler yaşadıkları sürece kürek cezasına çarptırılmışlardı.⁷⁶ 1592'de Malatya sancağında isyan eden meşhur Rişvan ve Bal Hasanlı aşiretlerinin meclis-i şer'e ihzar edilip, teftiş olunması Malatya beyi ve kadısından istenmektedir.⁷⁷ 1593 tarihinde Malatya'ya bağlı Arzus cemaatinden Polat, İbrahim, Şahin, diğer İbrahim, Kahtalı Aksak Haydar, Molla Piri ve oğlu, Hızır, aynı cemaatten Şemseddin, başbuğu ile isyan ve şekavet halinde bulunup, iki yüz kadar eşkıya ile eski Türkman-ı Halep beyi Ağahan bey ve oğlu Ömer ile Arslan beylerin evlerini basmışlar ve mallarını yağmalamışlardı. Bu arada çok sayıda müslümanın eşyasını gasp ettikleri gibi, bir kişiyi de öldürmüşlerdir. Yazılan hükümde tahkikat yapıldıktan sonra hapsedilmeleri istenmektedir.⁷⁸ 1596'da Behisni'de bulunan Bozçalı cemaati civarındaki köylerde oturan Davudi cemaatinden bazı eşkıyaların yol keserek, gelip geçenlerin mallarına el koydukları konusunda yazılan hükümde, suçluların yakalanması istenmektedir.⁷⁹

1594'te Malatya beyine ve livadaki kadılara yazılan bir hükümde, Süleymanlı adındaki Türkmen taifesinin yayladan kışlağa gittiklerinde ve geri dönerken iki köy ahalisini tedirgin edip, yağmaladıkları ve bazılarını katlettikleri yazılmaktadır. Bu iki köyün malikanesine mutasarrıf olan Seyyid Ömer ve Seyyid İsmail'in şikayeti üzerine tahkikat yapılması ve haklarından gelinmesi istenmektedir.⁸⁰ Malatya'da Türkmen taifesinden

⁷³ BOA, MD 7, s. 608, nu. 1707 (11 Muharrem 976), 1590 (5 Muharrem 976).

⁷⁴ BOA, MD 7, nu. 1273 (976).

⁷⁵ BOA, MD 22, s. 253, nu. 494 (14 Rebiü'l-evvel 981).

⁷⁶ BOA, MD 25, s. 136, nu. 1450 (17 Muharrem 1002).

⁷⁷ BOA, MD 70, s. 233, nu. 456 (Gurre-i Rebiü'l-evvel 1001).

⁷⁸ BOA, MD 71, s. 62, nu. 127 (17 Muharrem 1002).

⁷⁹ BOA, MD 74, s. 146, nu. 495 (1005).

⁸⁰ BOA, MD 73, s. 94, nu. 217 (7 Şevval 1003).

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKİYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

Süleymanlu'dan Hacı Vehhab ve oğlu Halil'in arkadaşları ile Iraz adlı köy üzerine savaş aletleri ile vardıkları üç gün üç gece hasar ettikleri, ahalinin değirmenlerini basarak zahirelerini zorla aldıkları ve bir kaç kişinin de ölümüne sebep oldukları anlaşılmaktadır. Fakat adı geçen şakiler suçlarını inkar edince, çevre köyler onların şekavetlerine şahitlik yapmış, bu sayede suçları sabit olmuştur.⁸¹

d. Bir Nedene Bağlı Olmayan Hareketler, Celali EşkİYalılık Hareketleri: Bu hareketler diğer eşkıyalık hadiselerden daha geniş çaplı olup, bölgeyi derinden etkilemiştir. 1582'den sonra birbirini izleyen İran savaşları, Anadolu'daki karışıklıkları daha da artırmıştır. 1584'den 1587'ye kadar geçen zaman içerisinde sekban bölüklerinin, Celali gruplarının isyanlarının etkileri ve asayişsizlikleri Kayseri ve Sivas üzerinden Maraş ve Malatya'ya kadar uzanıyordu. 1587'de yapılan umumi eşkıya teftişi, henüz sonuçlanan İran savaşları sonrasında askerlerin yurtlarına dönmesiyle gerçekleşmişti ve Malatya yöresindeki Celalilerin büyük bir bölümü bu sırada yakalanarak cezalandırılmıştı.⁸²

e. Kiziroğlu Mustafa ve Adamlarının EşkİYalılık Hareketleri: Malatya-Sivas taraflarında ayaklanan Kiziroğlu Mustafa, bu bölgede kendisinden evvel örnekleri yok denecek derecede kuvvetli bir kaç bölüğe sahip, geniş sahalara adı ve bölükleri yayılmış bir Celali reisi olarak ortaya çıkmıştır. Çok uzun süre şekavet hayatı sürerek, çok sayıda çavuş ve yüksek tımar erbabını bölükbaşları olarak toplatmıştır. Bunlar Malatya'dan Kayseri, Kırşehir ve Niğde'ye kadar olan geniş bir alana yayılmışlar, Kiziroğlu'nun ölümünden sonra da onun adına Celaliliğe devam etmişlerdir.⁸³ 1587 tarihli Arapkir sancak beyi Ömer Bey'e yazılmış bir hükümde, Arapkir livasında bir kaç seneden beri türeyen Kiziroğlu Mustafa adlı eşkıya reisinin, sancak beyleri, zeamet ve tımar erbabının sefere gitmelerini fırsat bilerek iki yüz elli kadar yandaş topladığı, çevrede eşkıyalık hareketlerinde bulunduğu yazılmıştır. Sancakbeyinin Malatya, Divriği ve Arapkir sancakları muhafazasında kalarak şaki Mustafa'nın ve yanındakilerin haklarından gelmesi istenilmiştir.⁸⁴

1593'de Malatya'ya bağlı Eğribük cemaatinden kişilerin eşkıyalık yapıp 200 ev bastıkları ve yağma ettikleri kaydedilmiştir.⁸⁵ 1596 yılında

⁸¹ BOA, MD 73, s. 95, nu. 218 (7 Şevval 1003).

⁸² Akdağ, *a.g.e.*, s. 318-319.

⁸³ Akdağ, *a.g.e.*, s. 317, vd.

⁸⁴ BOA, MD, 64, s. 225, nu. 581 (Şevval 996); Göknur Akçadağ, "Arapgir'de EşkİYalılık Hareketleri", *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu - Tarihten Günümüze İç ve Dış Tehditler-(Elazığ 17-19 Ekim 2001)*, Elazığ 2001, s. 359.

⁸⁵ BOA, MD 71, s. 62, nu. 127 (17 Muharrem 1002).

Malatya'da Kelp İlyasoğlu Ali adındaki birisi eşkıyalık ve soygun hareketlerini artırmış bulunmaktaydı. Kendisinin Kızıroğlu Mustafa'nın adamlarından olduğu ve onun yerine geçtiği söyleniyordu. Evvelce Malatya Beyi'ni öldürenler arasında adı geçen İlyasoğlu Ali, Türkman-ı Halep sancağına baskın yaparak sancakbeyinin evini yağmalamıştı.⁸⁶

f. Karayazıcı Abdülhalim'in Malatya Yöresindeki Eşkıyalık Hareketleri: Bu grupta ele alınacak önemli Celali eşkıyasından birisi de 1596-1598 yıllarında Malatya ve çevresinde etkili olan Karayazıcı Abdulhalim adlı kişidir. Karen Barkey, 16. yüzyıl sonlarından, 17. yüzyıl ortalarına kadar Anadolu kırsalını alt üst eden Celali eşkıyasından bazılarının kendi bölgesinde sınırlı kaldığını, Karayazıcı Abdülhalim'in ve Deli Hasan'ın liderliğindeki eşkıyalık hareketlerinin ise hızla yayılmış olduğunu, W. Griswold ise Karayazıcı ve Kalenderoğlu gibi eşkıya liderlerinin geniş alanlara yayılarak etkili olduklarını ifade etmektedirler.⁸⁷

İl erleri teşkilatı başına Ağa tayin olunan bu eşkıya ve yandaşlarının merkezî yönetimle olan çatışmaları, Malatya'da büyük zarar ve ziyana yol açmıştır. Celali şefleri içinde en fazla tanınmışlarından olan bu kimse, Celali fetreti başlayınca Malatya taraflarına gelmiş, Celalilere karşı her tarafta teşkil olunan gönüllü bölüklerden birisinin başına ağa olmuştur. Bu arada bağlı olduğu sancakbeyi sefere gittiğinde, kapı kulluğu sıfatı ile sancağın idaresini eline aldığı ve pek çok maiyet memurları gibi onun da bölüğü ile birlikte herhangi bir hadiseyi bahane ederek Celali olduğu ihtimali üzerinde durulmuştur.

Nitekim 1602 tarihli bir hükümde, hareketin ortaya çıkışına atıfta bulunularak Malatya'da çoğalan eşkıya ve Celalilerin yok edilmesi amacıyla seçme yiğitlerden oluşan yüz elli asker, çavuş vs. ile Serhadlu taifesinden Karayazıcı adlı kimsenin ağa tayin olunmasına rağmen emr-i şerife riayet etmeyerek Etrak ve Ekrad eşkıyası ile birlikte reayaya zarar verdikleri, malları yağmaladıklarından bahsedilmektedir.⁸⁸ Peçevi, Karayazıcı'nın Sivas sancaklarından birinde bir mirlivaya kaymakamlık yapmakta iken, sancağın başka bir beye verilmesi ile yeni gelen mütesellime sancağı teslim etmemesi üzerine isyan ettiğini yazmaktadır.⁸⁹ Avusturya seferi dolayısıyla bir süredir valilerden ve askerlerden yoksun kalan Anadolu'da, 1598 yılında ortaya

⁸⁶ Akdağ, *a.g.e.*, s. 342.

⁸⁷ Barkey, *a.g.e.*, s. 153; William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân, 1591-1611*, (çev. Ü. Tansel), İstanbul 2000, s. 19 vd., 127 vd.

⁸⁸ BOA, MD 75, s. 273, nu. 572 (5 Rebiü'l-evvel 1011).

⁸⁹ Yeni gelen mütesellime sancağı teslim etmeyerek isyan ettiği hakkında bkz. Peçevî, II, s. 252; Solakzâde, *a.g.m.*, cilt IV, s. 417; R. Ekrem Koçu, *Dağ Padişahları*, İstanbul 1962, s. 7 vd.; Akdağ, *a.g.e.*, s. 380; Akdağ, "Kara Yazıcı", İA, VI, s. 340-341; Yetkin, *a.g.e.*, s. 144.

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKİYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

çıkan ve Karayazıcı'nın liderliğinde meydana gelen ayaklanmanın başlıca sebepleri kaynaklarda, Osmanlı maliyesinin bozulması ve sultana ait toprakların gelirlerinin çoğunun mültezimlerin eline geçmesi, tımar sisteminde saray bürokratlarının yer alması, iktisadi ve sosyal açıdan haksızlığa uğramış olan kitlelerin Osmanlı'ya tepkisi, devletin mali ve iktisadi darlığının yükünün reaya sırtına yüklenmesi, devletin giriştiği savaşlarda ganimet alamaması ve gelirinin azalması şeklinde ifade edilmiştir.⁹⁰ Karayazıcı eşkıyalık hareketinin mahiyeti hakkında yorum yapabilmek açısından Naima Tarihi'nde yer alan Karayazıcı'nın hükmü adıyla Kayserili birisine verilen bir yazı önem taşımaktadır. Bu hükümde yer alan "*Osmanoğulları'nın eli bu taraflardan tamamen kesilip, saltanat kavgasız gürültüsüz benim oldukta*" ifadesinden Karayazıcı'nın kendi hükümdarlığını ilan etmeye karar verdiği kanaatine varmak mümkündür.⁹¹

Hareketi büyüten gelişmelerden birisi, 1598 Fermanı'nın çıkması ile çok sıkışan sekban şeflerinin sığınacak yer araması ve doğuya doğru giderek daha serbest bir bölgede olan Karayazıcı'ya iltihak etmeleridir.⁹² Yeni katılanlarla Karayazıcı'nın yanındaki sekban sayısının 20.000 olduğu tahmin edilmektedir. Eşkayanın hakkından gelmek üzere 1599'da Harput, Malatya, Maraş, Kars mirlivaları birleşerek Karayazıcı'ya hücum etmişlerdi, fakat mağlup olmaları üzerine Karayazıcı'nın şöhreti daha da artmıştı. Şehir halkından kadı, müderris, âyân ve eşraftan salmalar istemesi ile bizzat İstanbul'a giderek şikayette bulunanlar hakkında Selanikî: "*Bunlardan pek çokları kaçıp İstanbul'a doldular ve gürültülerinden divanda durulmaz oldu*" kaydını düşmektedir. Karayazıcı eşkıyalığının yarım asır sonrası Anadolu'da dolaşan Evliya Çelebi ise kalelerin harap yerlerinden veya tamirlerinden bahsederken, bunların Karayazıcı devrinin izleri olduğunu söylemiştir.⁹³

Sonuç: Şimdiye kadar örnekleriyle ortaya konulan belgelerden anlaşıldığı gibi Malatya ve çevresi bilhassa 16. yüzyılın ikinci yarısında giderek artan eşkıyalık hareketlerine sahne olmuştur. Safevi tesiriyle meydana gelen eşkıyalık hareketleri, devlet görevlilerinin yaptığı eşkıyalık hareketleri, aşiretlerin eşkıyalık hareketleri, bir nedene bağlı olmayan eşkıyalık hareketleri ve Celali eşkıyalık hareketleri olarak dört farklı şekillerde gelişmişse de, girişte bahsedilen birkaç nedene bağlı olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Geçmiş tarihi sürecinde sınır şehri

⁹⁰ Yetkin, *a.g.e.*, s. 142-143; Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuât* I-II, (nşr. N. Çağatay), Ankara 1979, s. 183 vd.

⁹¹ Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima*, I, (çev. Z. Danışman), İstanbul 1967, s. 254-255.

⁹² Akdağ, *a.g.e.*, s. 381.

⁹³ Akdağ, *a.g.e.*, s. 389

özelliğini taşıyan Malatya ve yöresinin bu niteliği, ortaya çıkan eşkıyalık hareketlerinin mahiyetini etkilemiştir. Eşkıyalar üzerine yapılan araştırmalar göz önüne alındığında, Anadolu'nun diğer bölgelerinden farklı olarak Safevi etkisiyle gelişen eşkıyalık hareketlerine Malatya sancak bölgesinde rastlanmaktadır.

Devlet bu tür hadiselerle karşı çeşitli tedbirler almıştır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla bu tedbirlerde dikkati çeken nokta, reyadan ve aşiretlerden olanların yaptığı eşkıyalık hareketlerine karşı devlet kesinliği olan tedbirler alırken, ehl-i örf mensubu olup yolsuzluk yapan, kendi gücünü muhafaza için eşkıyalık yapan devlet görevlilerine daha ılımlı davranmış olması, ikaz veya teftiş edilerek haklarında karar verilmesinin istenilmesidir. Hemen hemen bütün belgelerde, iyi ve adil tedbir ve gerekirse şahitlerin teyidi ile karar verilmesi istenmiştir. Bir başka tedbir olarak da kanunsuz davranan tımarlı sipahilerin tımarlarının ve haklarının ellerinden alınmasıdır.⁹⁴ Devlet, görevli olanları bu tür hadiseler sonunda çoğunlukla merkeze alma yolunu kullanmıştır. Eşkıya yakalayan veya yakalanmasına yardımcı olan kişiler ise terakki tevcihi ile ödüllendirilmiştir. Eşkıyalar ve suçlularla ilgili teftiş yapılırken yalan, dolan ve hileden, zorla şahitlik ettirmekten kaçınıp, hak yolundan vazgeçilmemesi hususunda görevlere ikazda bulunulmuştur.⁹⁵ 1569'da Malatya'da sancak beyi Ferhad Bey'in "serbest tımarlara iltica edip korunan eşkıyalar" hakkında şikayet etmesi örneğinde gibi, eşkıyanın ve ehl-i fesadın sancakbeyi takibinden kaçması ve serbest tımarlara sığınması ile tımar sahiplerinin bu kişileri himaye etmemeleri, böyle davranan tımar sahiplerinin de suçlularla aynı cezaya çarptırılmak üzere cezalandırılacağı konusuna da dikkat çekilmiştir.⁹⁶

Dönemin yıpratıcı hadiselerinden ve devlet otoritesinin boşluğundan faydalanarak ortaya çıkan eşkıyalık hadiseleri, ister ferdi ister grup hareketi olsun, her şeyden önce kişilerin ahlaki anlayışı ile de ilgili olup, zarar vermek, çalmak, düzen bozmak, kısa yoldan zengin olarak ün kazanmak, kontrol altına girmemek amacına da yönelmiştir. Eşkıyalık hadiselerinin bastırılması esnasında zaman zaman suçsuz kimselerin de zarar görüp

⁹⁴ Mesela teftişi emrolunan tımar erbabı Zeynel'in emre itaat etmediği bildirildiğinde, beylerbeyine merkumu ihzar ve teftiş ettirip sabit olan hakları aldırması ve yine muhalefet ederse tımarı alınmak üzere bildirilmesi istenmektedir. Bkz. BOA, MD 31, s. 14, nu. 35 (27 Zilkade 985).

⁹⁵ "...zulm ve teaddiden hali olmadığı vaki' ise mezburu mukayyyed ve mahbus idüb südde-i sa'adetime gönderesin amma teftişde hakk-ı sariha tâbi' olup tezvîr ve telbisten ve şühud-ı zordan hazer edip cadde-i hakdan nükûl eylemeyesin" Bkz. BOA, MD 73, s. 138, nu. 323, (27 Ramazan 1003).

⁹⁶ BOA MD 7, s. 698, nu. 1924 (22 Sefer 976).

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKİYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

yanlışlıkla suçlu muamelesine maruz kaldıkları olmuştur. Mesela 1592 tarihli bir hüküm bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁹⁷

Malatya sancağında eşkıyalık hadiseleri bölgede tek bir sebebe bağlı olarak gelişmemiş, her bir hadise bir kaç sebebe bağlı olarak ortaya çıkmıştır. 16. yüzyılın siyasi ve iktisadi olayları ile bölgedeki aşiretlerin durumu ve hareketliliği, mezhep farklılığını ve yörenin Osmanlı'ya geçişinden memnun olmayan eski güç sahiplerinin memnuniyetsizliğini kullanan Safevi etkisini bir arada düşünerek, Malatya ve çevresindeki eşkıyalık hareketlerinin mahiyetini anlamak mümkündür. Eşkıyalık hareketleri, 16. yüzyıl sonrasında alınan tüm tedbirlere rağmen uzun yıllar bu çevreyi etkisi altında tutmuş, yıkıcı ve etkili bir sosyal hadiseler zinciri olarak bölge tarihindeki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv

Mühimme Defterleri (MD), Nu: 4; BOA, MD, Nu: 5; BOA, MD, Nu: 6; BOA, MD, Nu: 7; BOA, MD, Nu: 22; BOA, MD, Nu: 25; BOA, MD, Nu: 31; BOA, MD, Nu: 32; BOA, MD, Nu: 35; BOA, MD, Nu: 47; BOA, MD, Nu: 64; BOA, MD, Nu: 68; BOA, MD, Nu: 70; BOA, MD, Nu: 71; BOA, MD, Nu: 73; BOA, MD, Nu: 74; BOA, MD, Nu: 75; BOA, MD, Nu: 43.

Kaynak ve Araştırma Eserleri

Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*, İstanbul 1932.

_____, *Onaltıncı Asırda Anadolu'da Türk Aşiretleri, (966-1200)*, İstanbul 1989.

Akçadağ (Gögebakan), Gökür, *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, Malatya 1998.

_____, "Osmanlı Hakimiyetine Girdiği Dönemde Malatya Yöresindeki Aşiretler", *XII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 4-8 Ekim 1999)* Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 1999, s. 1471-1484.

Akçadağ, Gökür, "Arapgir'de Eşkıyalık Hareketleri", *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu-Tarihten Günümüze İç ve Dış Tehditler-(Elazığ 17-19 Ekim 2001)*, Elazığ 2001, s. 357-363.

Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*, Ankara 1975.

Akdağ, Mustafa, "Kara Yazıcı", *İA*, VI, s. 340-341.

Bacqué-Grammont, Jean-Louis, "1927 Anadolu İsyanı Hakkında Yayınlanmamış Bir Rapor", *Bulleten LI/199*, (1985), s. 113-117.

⁹⁷ Bazı ehl-i fesad zuhur edip, Türkman-ı Halep Bey'i Ahi Bey'i vesairelerin evlerini bastıkları bildirildiğinden, derdestleri için emir verildiğinde bazı suçu olmayan kimselerin de ele geçirilerek rencide edildiği haber verildiğinden, bu hadiselerle ilgisi olmayanlara taarruz edilmemesi hakkında Zülkadriye beylerbeyisine ve Malatya kadısına hüküm yazılmıştır. Bkz. BOA, MD 70, s. 82, Nu. 160 (28 Cemaziye'l-evvel 1001).

- _____, "Seyyid Tamam, Un Agitateur Hétérodoxe a Sivas (1516-1518)", *IX. TTK (Ankara 21-23 Eylül 1981), Bildiriler II*, Ankara 1988, s. 865-874.
- Barkey, Karen, *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization*, Cornell University Press, Ithaca, NY 1994.
- Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, II, (çev. O. Akalın-N. Hasgül), Ankara 1990.
- Çağatay, Neşet, "16-17. Yüzyıldaki Anadolu Ayaklanmaları Üzerine", *Makaleler ve İncelemeler*, Konya 1983.
- Celalzâde Mustafa, *Tabakât'ül-Memâlik ve Derecât'ül-Mesâlik*, (nşr. P. Kappert), Wiesbaden 1981.
- Danişmend, İ.Hakkı, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV*, İstanbul 1972.
- Erder, Leila, "The Measurement of Preindustrial Population Changes: The Ottoman Empire From 15 th to the 17 th Century", *Middle Eastern Studies* 2, (Ekim 1975), s. 284-301.
- Erder L.- Faroqhi, S., "Rise And Fall İn Anatolia 1550-1620", *Middle Eastern Studies*, 15, (London 1979), s. 322-345.
- Faroqhi, Suraiya, *Der Bektaschi-Orden İn Anatolien*, Viyana 1981.
- Gökbilgin, Tayyip, "Süleyman I", *İA.*, XI, s. 109.
- Griswold, William J., *Anadolu'da Büyük İsyân, 1591-1611*, (çev.Ü.Tansel), İstanbul 2000.
- Hayrullah Efendi, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Tarihi*, V, (nşr. Z.Danişman), İstanbul 1972.
- Hoca Saadeddin, *Tacü't-Tevârih IV*, (nşr. İ. Parmaksızoğlu), İstanbul 1979.
- Hobsbawm, Eric J., *Eşkiyalar*, (çev. Mehmet A. Kılıçbay), İstanbul 1997.
- İbn İyas, *Journal D'un Bourgeois Du Caire-Chronique D'İbn İyas- I*,(nşr. G.Wiet), Kahire 1945.
- İlgürel, Mücteba, "Osmanlılarda Eşkiyalık Hareketleri", *TDVİA*, XI, s. 463-469.
- İnalçık, Halil, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Cambridge 1994.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu: Klâsik Çağ (1300-1600)*, İstanbul 2003.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle", *Belleten XV/60*, (Ekim 1951), s. 629-690.
- _____, "Military and Fiscal Transformation in Ottoman Empire, 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, No: 6, (1980), s. 283-337.
- _____, "Impact of The Annales School on Ottoman Studies and New Findings", *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985, s. 69-96.
- İslamoğlu-İnan, Huricihan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991.

16. YÜZYILDA BİR OSMANLI SANCAĞI'NDA EŞKIYALIK HAREKETLERİ:
MALATYA SANCAĞI ÖRNEĞİ

- _____, "State and Peasants in the Ottoman Empire: a Study of Peasant Economy in North-Central Anatolia During the Sixteenth Century", *The Ottoman Empire and the World Economy*, Cambridge 1987, s. 101-111.
- Karagöz, Mehmet, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Malatya ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri", *OTAM*, S: 5, (Ankara 1994), s. 193-207.
- Keserânî, V., *Osmanlı ve Safevîlerde Din-Devlet İlişkisi*, (nşr. M. Canyürek), İstanbul 1992.
- Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, (nşr. S. Tekay), İstanbul 1989.
- Koçi Bey, *Koçi Bey Risalesi*, (nşr. Z. Danışman), Ankara 1985.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Dağ Padişahları*, İstanbul 1962.
- Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri I*, İstanbul 1982.
- Misawa, Nobuo, "Tahrir Defterine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Göçebeler:1560 Tarihli Malatya Livasına Ait Tahrir Defterinin İnceleme Denemesi", *Asia Afrika Gengo Bunka Kenkyu* S: 38, (Tokyo 1989) (Japonca).
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-Vukuât I-II*, (nşr. N. Çağatay), Ankara 1979.
- Müneccimbaşı Ahmed, *Sahâifü'l-Ahbâr*, I-II, İstanbul 1258.
- Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima*, I, (çev.Z.Danışman), İstanbul 1967.
- Nişancı Feridun Ahmed, *Münşeatü's-Selâtin I*, İstanbul 1274.
- Ocak, A. Yaşar, *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul 1996.
- Oğuzoğlu, Yusuf, "Osmanlı Taşra Düzeninin Bozulmasının İdari ve Sosyo-Kültürel Sebepleri Üzerine Bir Araştırma (1550-1600)", *VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi (Bursa 18-21 Haziran 1998)*, (ed. N. Abacı), İstanbul 2004, s. 33-39.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul 1987, s. 43.
- Özel, Oktay, "Nüfus baskısından Krize: 16.-17. Yüzyıllarda Anadolu'nun Demografi Tarihine Bir Bakış", *VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi (Bursa 18-21 Haziran 1998)*, (ed.N.Abacı), İstanbul 2004, s. 219-228.
- Pamuk, Şevket., *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul 2005.
- Peçevî, *Tarih-İ Peçevî* I, IV, (nşr. F. Ç. Derin-V. Çubuk), Ankara 1981.
- Rumlu Hasan, *Ahsenü't-Tevârih* I, (nşr C. N. Seddon), Boroda 1931.
- Solakzâde, *Solakzâde Tarihi* I, IV, (nşr.V. Çubuk), Ankara 1989, 1991.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar*, Ankara 1967.
- _____, *Safevi Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976.
- _____, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *DTFCD* I/1, (1963).
- _____, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar I", *Cumhuriyet'in 50.Yıl Dönümü Anma Kitabı*, Ankara 1974.
- Tansel, Selahattin, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969.
- Taşdemir, Mehmet, *16. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kahta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Ankara 1999.

GÖKNUR AKÇADAĞ

- Tekindağ, Şahabettin, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İÜİFTD XVI/22*, (1968).
- Timur, Taner, *Osmanlı Çalışmaları*, Ankara 1989.
- Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi IV*, Ankara 1983.
- Yazıcı, T., "Şah İsmail", *İA*, cilt XI, s. 275-279.
- Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkıyalar*, İstanbul 1997.
- Yinanç, Refet, *Dulkadiroğulları Beyliği*, Ankara 1989.